

MAGDALENA JURCZYŃSKA

WYBRANE TYPY GIER SŁOWOTWÓRCZYCH
W TEKSTACH KABARETU MORALNEGO NIEPOKOJU¹

Dotychczasowe badania nad słowotwórstwem skupiały się przede wszystkim na analizie systemu². Podejmując się analizy gier językowych w zakresie słowotwórstwa, należy jednak odejść od ścisłych ujęć metody strukturalistycznej i wyjść poza opis zastosowanych mechanizmów. Jeśli uwzględnimy kontekst derywatów³ oraz założoną wiedzę pozajęzykową odbiorcy, możemy również

Mgr MAGDALENA JURCZYŃSKA – Wydział Nauk Humanistycznych, UKSW; adres do korespondencji: Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa; e-mail: magdalena.jurczynska@gmail.com

¹ Artykuł stanowi część rozdziału mojej pracy magisterskiej pod tytułem *Gry językowe w tekstach Kabaretu Moralnego Niepokoju*, napisanej pod kierunkiem prof. UKSW dr hab. Ewy Dzięgieł i obronionej w Instytucie Filologii Polskiej WNH UKSW w 2013 roku. Materiałem badawczym były teksty Kabaretu Moralnego Niepokoju spisane przeze mnie z nagrań pochodzących z lat 2005-2012.

² Przywołane ustalenia terminologiczne podawane są za: R. Grzegorzewską, R. Laszkowską, H. Wróbel, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II, Warszawa 1998.

³ Krystyna Waszakowa (*Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych*, w: *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński i B. Boniecka, Lublin 1988, s. 22) zwraca uwagę na rolę kontekstu jako tego elementu, który uaktualnia jednostkowe znaczenie neologizmu i pozwala na właściwe – zgodne z intencjami nadawcy – zrozumienie derywatu. Należy tu zaznaczyć, że kontekstem w tym ujęciu nie jest tylko bezpośrednie, linearnie sąsiedztwo elementów tekstu, lecz także związek wyrażań pozostających w relacjach semantycznych oraz pozajęzykowe tło kulturowe, tzw. kontekst doświadczeniowy (t a ż, *Derywaty słowotwórcze w tekście*, „Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique” 63(2007), s. 128). Danuta Buttler (*Polski dowcip językowy*, Warszawa 2001, s. 151) – omawiając formacje słowotwórcze wywołujące komizm – nazwała neologizm słowotwórczy „minimalną jednostką dowcipu językowego”, która pozbawiona kontekstu „nie traci swej siły komicz-

określić funkcję, jaką pełnią w tekście wykorzystywane mechanizmy słowotwórcze.

Zagadnienie funkcjonowania derywatów słowotwórczych w kontekście cieszy się w ostatnim czasie coraz większym zainteresowaniem⁴. Również analizowanie słowotwórstwa jako jednego z elementów umożliwiających osiągnięcie efektu gry z odbiorcą ma swoją tradycję badawczą. Można tu wymienić przede wszystkim prace Danuty Buttler, Tadeusza Szczerbowskiego, Krzysztofa Wróblewskiego, Anny Krasowskiej⁵. Gry słowotwórcze należą do szerszej kategorii zjawisk określanych zbiorczo jako gry językowe⁶ i polegają

---

nej”. Taki wniosek jednak – co pokażę na przykładach z analizowanego materiału – nie zawsze jest zgodny z faktyczną sytuacją komiczną. Na to samo zwróciła uwagę Beata Grochala (*Komizm językowy w felietonach Antoniego Słonimskiego*, Łódź 2006, s. 97).

⁴ Świadczyć o tym mogą tomy pokonferencyjne poświęcone funkcjonowaniu derywatów w tekście: *Słowotwórstwo i tekst*, red. V. Maldjewa i Z. Rudnik-Karwatowa, Warszawa 2007; *Wokół słów i znaczeń II. Z problemów słowotwórstwa*, red. J. Maćkiewicz i E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2008; *Wokół słów i znaczeń IV. Słowotwórstwo a media*, red. E. Badyda, J. Maćkiewicz i E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2011. Oprócz wymienionych publikacji można odnotować również artykuły K. Waszakowej (*Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych; Derywaty słowotwórcze w tekście*), K. Kallas (*Funkcje zestawień wyrazów spokrewnionych słowotwórczo bądź etymologicznie we współczesnych polskich tekstach poetyckich*, w: *Słowotwórstwo i tekst*), J. Kowalewskiej-Dąbrowskiej (*Rola perswazyjna słowotwórczych gier językowych w tekstach publicystycznych*, w: *Słowotwórstwo i tekst*), K. Wróblewskiego (*Dowcip słowotwórczy w tekstach Jeremiego Przybory*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 22(1996), s. 115-138; *Formacje deminutywne jako źródło humoru językowego i dowcipu językowego w tekstach Jeremiego Przybory*, w: *Praktyka językowo-stylistyczna w tekstach artystycznych doby nowopolskiej*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1997, s. 153-168), A. Kozłowskiej (*Sposoby wykorzystywania potencji semantycznej derywatów słowotwórczych w tekstach literackich Karola Wojtyły*, „Roczniki Humanistyczne” 59(2011), z. 6, s. 153-167), B. Kudry (*Kreatywność leksykalna w dyskursie politycznym polskiej prasy lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Łódź 2001). Najczęściej prace te dotyczą tekstów artystycznych lub tematyki związanej z komunikacją w mediach (prasie, Internecie). Należy również wspomnieć o starszych pracach podejmujących omawiane zagadnienie, zob. np. S. Skorupka, *Elementy formalne humoru w języku*, „Poradnik Językowy” 6(1949), s. 21-26.

⁵ Zob. D. Buttler, *O dowcipie słowotwórczym*, „Poradnik Językowy” 3(1961), s. 290-309; też, *Polski dowcip*; T. Szczerbowski, *O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych*, Kraków 1994; K. Wróblewski, *Dowcip słowotwórczy w tekstach Jeremiego Przybory*; tenże, *Formacje deminutywne jako źródło humoru językowego i dowcipu językowego w tekstach Jeremiego Przybory*; A. Krasowska, *Od „Zielonego Balonika” do „Potem” – komizm językowy w artystycznym kabarecie literackim*, Lublin 2009 [maszynopis pracy doktorskiej].

⁶ Grę językową rozumiem jako zespół intencjonalnych zabiegów stylistycznych obejmujących środki z różnych poziomów systemu językowego i w różnym stopniu przekraczających reguły kodu językowego w warstwie strukturalnej i semantycznej (por. E. Jędrzejko, *Strategia tekstotwórcza a gry językowe w literackich nazwach własnych*, w: *Gry w języku, literaturze i kulturze*, red. E. Jędrzejko i U. Żydek-Bednarczuk, Warszawa 1997, s. 66; D. Kępa-

głównie na różnorodnym wykorzystaniu możliwości kreatywnych języka i/lub dwoistości derywatów za pomocą mechanizmów wchodzących w zakres słowotwórstwa. Na podstawie dotychczasowych wykazów zagadnień, które wchodzą w zakres gier słowotwórczych, można wyodrębnić najczęściej pojawiające się mechanizmy: tworzenie neologizmów i kontaminacji, zestawianie jednostek leksykalnych powiązanych znaczeniowo (faktycznie bądź pozornie), grupowanie struktur oraz „żartobliwe przewartościowanie”.

W niniejszym artykule chcę zająć się rzadziej opisywanymi w literaturze przedmiotu tekstowymi mechanizmami słowotwórczymi⁷, które wykorzystywane są do osiągnięcia efektu gry językowej.

GRUPOWANIE I NAGROMADZENIE STRUKTUR REPREZENTUJĄCYCH TEN SAM MODEL SŁOWOTWÓRCZY LUB LEKSEMÓW TWORZĄCYCH RODZINĘ SŁOWOTWÓRCZĄ

Jedną z najprostszych gier językowych jest nagromadzenie w tekście określonych grup derywatów. Buttler zalicza tego typu zabiegi do dowcipów o mechanizmie ogólnokomicznym, podporządkowanym kategorii komizmu przerostu lub przesady. Źródłem osiąganego tą drogą efektu humorystycznego jest zgrupowanie elementów przekraczające znaną z doświadczenia powtarzalność⁸. W analizowanym materiale można odnaleźć fragmenty, w których użyto leksemów tworzących jedną rodzinę słowotwórczą:

Pułkownik: Na *uchodźstwie* wszystko *uchodzi*, moja droga.
(*Skłodowska-Curie i nowa broń*)

Pirat 1: A jakby zjadł warzywa?

Ojciec: Nie no warzywa je krowa, *ludożerca* je *ludzi*.
(*Piraci nie w sosie*)

Niemiec: Wiecie co, trzeba być świniami, Austriacy, żeby robić tak jak wy. To Sobieski wam uratował d... tyłek pod Wiedniem, a teraz wy robicie *zabór*. Dlaczego?

Austriak: A może mamy po prostu taki *zaborczy* charakter?
(*Zabory i rozbiory*)

Figura, *Gry intertekstualne a nadawczo-odbiorcza wspólnota komunikacyjna*, w: *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*, red. J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl, Lublin 2010, s. 124-134; B. Guz, *Język wchodzi w grę – o grach językowych na przykładzie sloganów reklamowych, nagłówków prasowych i tekstów graffiti*, „Poradnik Językowy” 10(2001), s. 9-21; Szczerbowski, *O grach językowych*, s. 117.

⁷ Pominę analizę pojawiających się w materiale badawczym neologizmów i kontaminacji.

⁸ *Polski dowcip*, s. 69.

Slawek: Samochód-chłodnia. Przez pomyłkę zatrzasnąłeś się w samochodzie-chłodni. Przez pomyłkę. I zostałeś w *zatrzasku*, to znaczy w *potrzasku*.
(*Pretekst*)

Pan Śrubka: To jest program walki z bezrobociem czy bezrobotnym?
(*Bokser, czyli walka z bezrobociem*)

Klient: Czyli jasna sprawa. To czyli to tu pewnie *grochówka* – „Z *grochu* powstałeś, w *groch* się obrócisz”.

Kelner: Tak. Jedzmy. Ale pamiętajmy o rzeczach ostatecznych.
(*Wąsy kasztelana*)

W ostatnim przytoczonym przykładzie mamy do czynienia z jednoczesną etymologizacją nazwy potrawy (podstawą słowotwórczą leksemu *grochówka* jest rzeczownik *groch* z przyłączonym formantem *-ówka*) oraz banalizującą modyfikacją biblizmu z *prochu powstałeś, w proch się obrócisz*.

Klient: No właśnie, chciałem zarezerwować na jutro bilet do *Mławy*. Jutro muszę być w *Mławie*. Ten Express nazywa się *Mławianin*, *Mławianka*...

Kolejarz: Do *Mławy*? *Mławianin*. Wraca *Mławianka*. Jedzie chłop, wraca baba.
(*Telefoniczna rezerwacja biletów*)

W skeczu *Telefoniczna rezerwacja biletów* zostały zgromadzone derywaty oznaczające nazwy mieszkańców (*Mławianin*, *Mławianka*) wraz ze swoją podstawą słowotwórczą. Efekt humorystyczny osiągnięty został dzięki użyciu wspomnianych derywatów w funkcji desygnującej pociągi, jednocześnie nadając im cechy ludzkie („Jedzie chłop, wraca baba”).

W poniższym fragmencie zaczerpniętym ze skeczu *Czujny portier*, w którym tytułowy bohater podejrzewa rozmówców o działalność terrorystyczną, wyróżnione leksemy (*koza* oraz *kozanostra*) tworzą jedynie pozorną rodzinę słowotwórczą. Wyrażenie *cosa nostra* (wł. ‘nasza rzecz’), czyli włoskie określenie tajnej organizacji przestępczej, przekształcone w rzeczownik *kozanostra*, podlegający polskiej fleksji, zawiera ciąg *koza*, co sprawia, że można go traktować jako pozorny derywat.

Ochroniarz: A ja jestem asystentem Krzysztofa Krawczyka. Jest szlaban, nie ma przejścia, potrzebne są dokumenty. [Asystentka podaje dowód osobisty] Proszę bardzo. To to? Nazwisko panięskie matki?

Asystentka Mariola: *Koza*.

Ochroniarz: *Koza*? Przełaż *kozanostro*. Obserwuję cię.
(*Czujny portier*)

W żartobliwej funkcji mogą występować deminutywa leksemów, „które ze względów semantycznych nie powinny tworzyć form tego rodzaju”⁹, jak na przykład:

Hitler: Benito! My, wy i Japonia stworzymy wielką oś.

Benito: A wiecie jak się nazywa mała oś?

Gehring: Jak?

Benito: *Osiecka*. Mów dalej Adolfi.

(*Benito zielona pietruszka*)

W tym wypadku nowo powstałe zdrobnienie jest jednocześnie homonimiczne wobec nazwiska Agnieszki Osieckiej.

Grę językową mogą stanowić nagromadzenia leksemów, które mają tę samą strukturę słowotwórczą. Pojawiają się one dwukrotnie w skeczu *Test psychologiczny*, w którym użyto w pierwszym fragmencie nazw miejscowych z formantem *-orium*, w drugim – nazw subiektów utworzonych za pomocą formantu *-ciel* (formantu produktywnego w tej klasie nazw):

Kolega 1: Kazimierz, przyszedłem, bo się chciałem pochwalić.

Kazimierz: Ty się chciałeś pochwalić, czym?

Kolega 1: W końcu znalazłem pracę.

Kazimierz: No to ekstra. 12 lat po podstawówce nic i nagle zatrudniony? Ty, a gdzie?

Kolega 1: W tym, w *kuratorium*.

Kazimierz: Kuratorium cię wzięło, ty, to żeś wysoko zaszedł. [...] Ty, a powiedz mi, co tam robisz?

Kolega 1: No a co się robi w kuratorium? Pałę zwłoki. [...]

Kazimierz: Ty, ale to ci się pomyliło z *krematorium*.

(*Test psychologiczny*)

Kolega 1: Jak byś określił swoją postawę w erotycznych kontaktach z drugą osobą lub osobami. A. wstydlivy uciekinier, B. ostrożny eksperymentator, C. romantyk w sidłach rutyny, D. notoryczny kusiciel.

Kazimierz: Co koniec?

Kolega 1: Tak.

Kazimierz: To D. notoryczny kusiciel.

Kolega 1: Dobrze, tak ci grubo zaznaczę, żebyś miał takiego grubasa za wszystko.

Kazimierz: Gdzie tu pisze *kusiciel*?!

Kolega 1: *Nosiciel*!

(*Test psychologiczny*)

⁹ Buttler, *Polski dowcip...*, s. 164.

Grę w obu wypadkach stanowi zestawienie podobnych do siebie pod względem budowy (a przez to i brzmieniowo) leksemów, co wprowadza w dialog zabawne dla odbiorcy nieporozumienie.

Zabieg zgrupowania leksemów o tej samej budowie słowotwórczej zastosowano również w następujących przykładach:

Kościuszko: Słuchajcie, nas – arystokrację i was – *chamstwo*, a tak tak – *chłopstwo*
– zawsze dzieliło bardzo dużo.

(*Kościuszko i chłopci*)

oraz:

Kapral: Ale to wszystko jest bez sensu! Wrogów trzeba napadać z zasadzki, nagle, łamać szlabany, najlepiej o 5 rano. I stosować każdą dostępną broń. Nie wiem, *chemiczną, biologiczną, wueficzną, geograficzną.*

(*W okopach i wojny światowej*)

W ostatnim fragmencie użyto ciągu czterech przymiotników (jeden z nich to forma potencjalna – *wueficzny*) określających broń, będących aluzją do nazw szkolnych przedmiotów. O ile *broń chemiczna* i *broń biologiczna* to wyrażenia powszechnie znane, o tyle przymiotniki *wueficzny* i *geograficzny* użyte w tym kontekście zaskakują.

UWYPUKLENIE STRUKTURY SŁOWOTWÓRCZEJ

Mechanizmy nazwane przez Buttler „żartobliwymi przewartościowaniami”¹⁰ polegają na formalnych lub semantycznych zmianach dokonywanych w obrębie wyrazu, ale nienaruszających jego zewnętrznej formy. Do tej kategorii zaliczają się także wtórne podziały słów. Przykłady takiego działania znajdujemy w skeczu *Telefoniczna rezerwacja biletów*:

Klient: Pan siedzi tu, ja stoję tu, każdy zajmuje się swoimi sprawami. Stanowimy dwa zupełnie inny byty. *Byt i od-byt.*

(*Telefoniczna rezerwacja biletów*)

Zastosowany tu żartobliwy podział ma swoje źródło w identyczności formalnej słowa *odbyt* i połączenia prefiksu *od-* z samodzielnym leksemem *byt*.

¹⁰ *Polski dowcip...*, s. 289.

Podobny zabieg został zastosowany w skeczu *Skłodowska-Curie i nowa broń*. Wtórnemu podziałowi poddane tu zostały imiona *Poloniusz* oraz *Radosław*, w których wyodrębniono nazwy pierwiastków chemicznych odkrytych przez Marię Skłodowską-Curie: *polon*¹¹ i *rad*; przy czym *rad* jest tu jedynie zasugerowany i zadaniem odbiorcy jest zrekonstruowanie przebiegu gry językowej – dzięki wiedzy pozakontekstowej (znajomości odkryć Skłodowskiej-Curie) oraz dostrzeżenia analogii w sugerowanym sposobie nazewnictwa, jaki stosuje chemiczka:

Skłodowska: Pierwiastek chemiczny, pułkownika. No i właśnie zastanawiam się, jak go nazwać. Myślałam, może Polon.

Hrabia: Polon, polon. No cudowna nazwa. I kojarzy się z Polską.

Skłodowska: Chodziło mi raczej o skojarzenie z moim ostatnim kochankiem, Poloniuszem.

Pułkownik: O, a to już nie jesteś z *Radosławem*?

(*Skłodowska-Curie i nowa broń*)

Przy przypadkiem raczej odosobnionym jest zmiana struktury słowotwórczej poprzez środki fonetyczno-słowotwórcze. Przykładem takiej operacji jest konstrukcja „połowa rysz-arta” występująca w skeczu *Wąsy kasztelana*. Podany derywat jest nazwą jednego z dań (dokładnie ryżu) w restauracji Wylęgarnia smaku. Nawiązuje on do imienia *Ryszard*. Wskutek zastosowanego tu mechanizmu nadano niepodzielnemu słowu strukturę podzielną, przywołującą na zasadzie podobieństwa brzmieniowego znane frazy typu *pop-art*:

Kelner: A jeszcze ziemniaki i kapusta... Proponuję zacząć od ziemniaków. Szukamy w dodatkach, ułatwię.

Klient: „Połowa Ryszarta”?

Kelner: Ryż. Rysz-art.

(*Wąsy kasztelana*)

REINTERPETACJA ETYMOLOGICZNA

Reinterpretacja etymologiczna polega na „utożsamieniu, któremu towarzyszy zmiana postaci wyrazu lub nie – części lub całości wyrazu nieprzejrzystego z elementami znanymi z innych wyrazów, zwłaszcza morfemami”¹².

¹¹ W wypadku tego leksemu grę językową stanowi również (zasygnalizowane w samym tekście skeczu) odwołanie do *Polonii* (łac. ‘Polska’).

¹² W. C i e n k o w s k i, *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa 1972, s. 30.

Przykład zabawnej reinterpretacji nazwiska z poniższego fragmentu ma formę zagadki opartej na dekompozycji¹³:

Rosjanin: A propos Hitlera. Wiecie, jak się nazywa ślad ryby na wodzie?

Niemiec: No jak?

Rosjanin: *Ribbentrop*.

(*Zabory i rozbiory*)

Mamy tu do czynienia z jednoczesnym uwypukleniem pozornie podzielnej struktury – wydzielenie w nazwisku *Ribbentrop* cząstek: *ribben* (co stanowi zmodyfikowaną formę rzeczownika *ryba*) oraz *trop*.

GRY Z WYKORZYSTANIEM SKRÓTOWCÓW

O mechanizmie interpretowania skrótowców¹⁴ w celach igraszek słownych pisała Małgorzata Warchoł-Schlottman: „W rezultacie podkładania innych wyrazów na taką samą literę zamiast tych, które stanowią pierwotny człon skrótowca, powstają [...] zupełnie inne nazwy i w konsekwencji kształtują nowe znaczenia”¹⁵. Przykład takiej operacji odnajdujemy w skeczu *Narzeczony z Niemiec*:

Andreas: Guten Tag. Jestem Andreas von Frizke. W skrócie AWF.

Ojciec: A ja jestem Stanisław Sosna. W skrócie...

(*Narzeczony z Niemiec*)

W podanym fragmencie reinterpretacji uległ skrótowiec pierwotnie pochodzący od nazwy jednej z typów uczelni wyższej – Akademii Wychowania Fizycznego – dzięki podstawieniu za wyrazy wchodzące w skład skrótowca inicjałów imienia i nazwiska bohatera. Efekt humorystyczny podkreślony jest analogicznym działaniem drugiego z bohaterów. Skrótowiec *SS* (niem. *Schutzstaffel* ‘paramilitarna formacja wojskowa w nazistowskich Niemczech’) nie został wypowiedziany, jednak odbiorca jest w stanie łatwo go sobie dopowiedzieć.

¹³ Por. S z c z e r b o w s k i, *O grach*, s. 87-100.

¹⁴ Skrótowiec – wyraz, będący skrótową wersją wielowyrazowej nazwy, utworzony z początkowych liter lub sylab wyrazów, które wchodzi w skład tej nazwy (*Słownik terminów literackich*, red. J. Sławiński, Wrocław 2005, s. 512).

¹⁵ *O zabawach językowych ze skrótowcami*, „Poradnik Językowy” 6(2005), s. 59.

METASŁOWOTWÓRSTWO

Specyficznym i rzadkim typem gier słowotwórczych¹⁶ jest zwrócenie uwagi na sam proces derywacji. Przytoczony poniżej fragment rozmowy między dwoma mężczyznami stanowi przykład takiej gry:

Mężczyzna 2: Jak się nazywa mała krowa?

Mężczyzna 1: *Krówka*.

Mężczyzna 2: Ale dziecko krowy jak się nazywa, dziecko?

Mężczyzna 1: Cielę się nazywa. Do przedszkola nie chodziłeś? Cielę.

Mężczyzna 2: Cielę. Tak. A jałówka to kto?

Mężczyzna 1: Nie, jałówka to jest całkiem inna osoba. Jałówkę to mój ojciec do pracy brał na przykład.

Mężczyzna 2: To wałówkę brał. Do pracy, to wałówkę twój ojciec do pracy.

Mężczyzna 1: Jałówkę brał. Jedną, drugą, trzecią, krowy pasał. Wałówka to jest córka woła.

Mężczyzna 2: A syn woła to?

Mężczyzna 1: *Wolek*. [...]

Mężczyzna 2: Czyje to jest dziecko, jagnię? Czekaj, to jest chyba dziecko, tego, barana.

Mężczyzna 1: Nie, dziecko barana to *baranek*. Nazwa mówi – mały baranek.

Mężczyzna 2: A owcy?

Mężczyzna 1: *Owieczka*. To są proste sprawy.

Mężczyzna 2: Czekaj, bo baran to jest mąż owcy.

Mężczyzna 1: Bardziej, to byłby szwagier kozy.

Mężczyzna 2: A dziecko kozy to?

Mężczyzna 1: To *koziolatek*.

Mężczyzna 2: To twoje dziecko się powinno nazwać *matolek*.

Kebab w Londynie

Wskazany tu został aspekt tworzenia deminutywów (*krówka* – ‘mała krówka’, *baranek* – ‘mały baranek, dziecko barana’) przez dodanie do podstawy słowotwórczej formantu *-ek*. Efekt humorystyczny wynika również z rozważań na temat „koligacji rodzinnych zwierząt hodowlanych”. Ostatni wyróżniony przeze mnie leksem – *matolek* – stanowi ironiczny komentarz Mężczyzny 2 odnoszący się do inteligencji rozmówcy. Rozmowa dotyczy nazw młodych różnych zwierząt (*owieczka*, *baranek*, *wałówka*, *wolek*¹⁷). Przez

¹⁶ Innym przykładem gry metasłowotwórczej jest analizowany przeze mnie skecz *Policjanci* Kabaretu pod Wyrwigroszem (por. M. Jurczyńska, *Gry językowe w tekstach kabaretowych (na przykładzie wybranych skeczy Kabaretu Moralnego Niepokoju i Kabaretu pod Wyrwigroszem)*, Warszawa 2011, s. 34).

¹⁷ Należy zaznaczyć, że przy leksemach *wałówka*, *wolek* doszło do zabawnego przesunięcia semantycznego.

analogię, którą odbiorca musi zrekonstruować (Mężczyzna 2 nie mówi wprost o swoim rozmówcy *matol*, jednak tworząc nazwę jego potomka – *matolek* – *de facto* tak go nazywa), powstał neosemantyzm tekstowy – *matolek* (‘dziecko *matoła*’).

PODSUMOWANIE

Analiza zebranego materiału, w którym głównym tworzywem gry są mechanizmy o podłożu słowotwórczym, prowadzi do kilku wniosków. Wszelkie operacje na słowie, jakich dokonują autorzy tekstów, mają niejako zapraszać odbiorców do aktywnego uczestnictwa w grze, jaką im proponują. W tym celu nadawcy stosują wiele rozmaitych zabiegów, wśród których można wyróżnić¹⁸:

- tworzenie neologizmów
- budowanie kontaminacji
- grupowanie leksemów o tej samej strukturze słowotwórczej lub z jednej rodziny słowotwórczej
  - uwypuklanie struktury słowotwórczej derywatów
  - reinterpretacje etymologiczne
  - gry z wykorzystaniem skrótowców
  - zabiegi o charakterze refleksji metasłowotwórczej.

Gry oparte na mechanizmach słowotwórczych należą do najbardziej zróżnicowanych na tle zabiegów opartych na innych podsystemach języka. Jednym z najprostszych mechanizmów (zarówno ze strony nadawcy, jak i odbiorcy) jest grupowanie leksemów. Z tego powodu prawdopodobnie jest to często pojawiający się w tekstach skeczy zabieg o sporym potencjale komizmotwórczym, ponieważ ukazuje nieoczywiste i zaskakujące powiązania między leksemami. Trzy ostatnie wymienione powyżej typy gier (reinterpretacje etymologiczne, gry z wykorzystaniem skrótowców i zabiegi o charakterze meta słowotwórczym) mają tylko po jednej reprezentacji w badanym materiale, co może świadczyć o tym, że są one mało przydatne jako instrument komizmu. Szczególnie trudne w realizacji scenicznej – ze względu na jedynie słuchowy odbiór komunikatu – mogą okazać zabiegi polegające na uwypukleniu struktury oraz te wykorzystujące skrótowce.

---

¹⁸ W podsumowaniu artykułu korzystam również z wniosków wynikających z całości podejmowanych przez ze mnie badań nad gramami językowymi w tekstach Kabaretu Moralnego Niepokoju.

Niezwykle ważna jest rola kontekstu, który nierzadko pozwala na uchwycenie komiczności wykorzystywanych zabiegów. Zamierzonym celem analizowanych tekstów jest osiągnięcie efektu komizmu, dlatego zabiegi, które zostały wyodrębnione, są podporządkowane funkcji impresywnej. Ponadto wykorzystywane mechanizmy mogą pełnić funkcję stylizacyjną oraz ekspresywną.

BIBLIOGRAFIA

- Badyda E.: Słowotwórcze sposoby deprecjonowania przeciwnika politycznego na forach internetowych – na przykładzie nazwiska *Tusk*, w: *Wokół słów i znaczeń IV. Słowotwórstwo a media*, red. E. Badyda, J. Maćkiewicz i E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2011, s. 157-166.
- Buttler D.: O dowcipie słowotwórczym, „Poradnik Językowy” 3(1961), s. 112-132; tamże, 7(1961), s. 290-309.
- Buttler D.: *Polski dowcip językowy*, Warszawa 2001.
- Cienkowski W.: *Teoria etymologii ludowej*, Warszawa 1972.
- Grochala B.: *Komizm językowy w felietonach Antoniego Słonimskiego*, Łódź 2006.
- Grzegorzczkowska R., Laskowski R., Wróbel H.: *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, t. II, Warszawa 1998.
- Guz B.: Język wchodzi w grę – o grach językowych na przykładzie sloganów reklamowych, nagłówków prasowych i tekstów graffiti, „Poradnik Językowy” 10(2001), s. 9-21.
- Jędrzejko E.: Strategia tekstotwórcza a gry językowe w literackich nazwach własnych, w: *Gry w języku, literaturze i kulturze*, red. E. Jędrzejko i U. Żydek-Bednarczuk, Warszawa 1997, s. 65-76.
- Jurczyńska M.: *Gry językowe w tekstach kabaretowych (na przykładzie wybranych skeczy Kabaretu Moralnego Niepokoju i Kabaretu pod Wyrwigroszem)*, Warszawa 2011, mps pracy licencjackiej napisanej pod kierunkiem dr Anny Kozłowskiej, Archiwum Biblioteki Głównej UKSW.
- Kallas K.: Funkcje zestawień wyrazów spokrewnionych słowotwórczo bądź etymologicznie we współczesnych polskich tekstach poetyckich, w: *Słowotwórstwo i tekst*, red. V. Maldjewa i Z. Rudnik-Karwatowa, Warszawa 2007, s. 36-45.
- Kępa-Figura D.: Gry intertekstualne a nadawczo-odbiorcza wspólnota komunikacyjna, w: *Intertekstualność we współczesnej komunikacji językowej*, red. J. Mazur, A. Małycka, K. Sobstyl, Lublin 2010, s. 124-134.
- Kowalewska-Dąbrowska J.: Rola perswazyjna słowotwórczych gier językowych w tekstach publicystycznych, w: *Słowotwórstwo i tekst*, red. V. Maldjewa i Z. Rudnik-Karwatowa, Warszawa 2007, s. 79-87.
- Kozłowska A.: Sposoby wykorzystywania potencji semantycznej derywatów słowotwórczych w tekstach literackich Karola Wojtyły, „Roczniki Humanistyczne” 59(2011), z. 6, s. 153-167.
- Krasowska A.: *Od „Zielonego Balonika” do „Potem” – komizm językowy w artystycznym kabarecie literackim*, Lublin 2009 [w druku; podczas pisania artykułu korzystałam z maszynopisu pracy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Władysława Makarskiego].
- Kudra B.: *Kreatywność leksykalna w dyskursie politycznym polskiej prasy lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych*, Łódź 2001.
- Skorupka S.: Elementy formalne humoru w języku, „Poradnik Językowy” 6(1949), s. 21-26. *Słowotwórstwo i tekst*, red. V. Maldjewa i Z. Rudnik-Karwatowa, Warszawa 2007.

- Szczerbowski T.: O grach językowych w tekstach polskiego i rosyjskiego kabaretu lat osiemdziesiątych, Kraków 1994.
- Warchoł-Schlottman M.: O zabawach językowych ze skrótowcami, „Poradnik Językowy” 6(2005), s. 58-68.
- Waszakowa K.: Derywaty słowotwórcze w tekście, „Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique” 63(2007), s. 125-138.
- Waszakowa K.: Neologizmy tekstowe w świetle ram interpretacyjnych, w: *Tekst. Analizy i interpretacje*, red. J. Bartmiński i B. Boniecka, Lublin 1988, s. 21-32.
- Wokół słów i znaczeń II. Z problemów słowotwórstwa, red. J. Maćkiewicz i E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2008.
- Wokół słów i znaczeń IV. Słowotwórstwo a media, red. E. Badyda, J. Maćkiewicz i E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk 2011.
- Wróblewski K.: Dowcip słowotwórczy w tekstach Jeremiego Przybory, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 22(1996), s. 115-138.
- Wróblewski K.: Formacje deminutywne jako źródło humoru językowego i dowcipu językowego w tekstach Jeremiego Przybory, w: *Praktyka językowo-stylistyczna w tekstach artystycznych doby nowopolskiej*, red. J. Brzeziński, Zielona Góra 1997, s. 153-168.

WYBRANE TYPY GIER SŁOWOTWÓRCZYCH W TEKSTACH KABARETU MORALNEGO NIEPOKOJU

Streszczenie

Artykuł stanowi próbę ukazania słowotwórczych gier językowych w tekście kabaretowym. Analizie został poddany materiał wyekscerpowany ze skeczy Kabaretu Moralnego Niepokoju. Przedstawiono klasyfikację mechanizmów słowotwórczych, które mogą przyczynić się do powstania efektu komicznego, przy czym skupiono się na omówieniu rzadziej podejmowanych w literaturze przedmiotu zjawisk, tzn.: *grupowaniu i nagromadzeniu struktur reprezentujących ten sam model słowotwórczy lub leksemów tworzących rodzinę słowotwórczą, uwypukleniu struktury słowotwórczej, reinterpretacji etymologicznej, grach z wykorzystaniem skrótowców, metasłowotwórstwie*. Pominięto opis neologizmów i kontaminacji. Przeprowadzona analiza pokazała, jak wieloma środkami słowotwórczymi dysponują twórcy kabaretu oraz jak różne funkcje mogą one pełnić. Służą one przede wszystkim osiągnięciu komizmu, ale także uzyskaniu efektów stylizacyjnych czy nadaniu tekstowi ekspresji

Słowa kluczowe: gra językowa, gra słowotwórcza, słowotwórstwo, komizm, Kabaret Moralnego Niepokoju.

SELECTED TYPES OF WORD FORMATION GAMES IN THE TEXTS OF KABARET MORALNEGO NIEPOKOJU [A MORAL ANXIETY CABARET]

Summary

This paper attempts to explore word formation games in a cabaret text. The material under analysis was extracted from the sketches developed by Kabaret Moralnego Niepokoju [A

Moral Anxiety Cabaret]. The article presents a classification of these word formation mechanisms that can be used to produce a comic effect. The main emphasis is put on these mechanisms that are relatively rare in other analyses in the literature of the subject. These mechanisms include the following: *grouping and accumulating of structures representing the same word formation pattern or lexemes belonging to one word formation family, emphatic use of a word formation structure, etymological reinterpretation, word play with the use of abbreviations and meta-word formation techniques*. Neologisms and contaminations were excluded from the scope of the analysis. The analysis of the data at hand revealed the richness of word formation strategies that the cabaret group members employ in their texts and the diversity of functions these strategies can realize. The major function used by the cabaret members is comical, yet they also reach for stylization and enhanced expressiveness of their texts.

Key words: language game, word formation game, word formation, comicality, Kabaret Moralnego Niepokoju [A Moral Anxiety Cabaret].

Translated by: Konrad Klimkowski